

Javaslat

***„A nemzetközileg elismert Kabay házaspár: Kabay János és
Dr. Kelp Ilona közös tudományos életművének,
munkásságának”***

Tiszavasvári Települési Értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Tiszavasvári Város Önkormányzata

P. h.:

.....

Dr. Fülöp Erik polgármester

Tiszavasvári, 2015. augusztus 31.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

Tiszavasvári Város Önkormányzata

Összeállította: **Kocsi Erika történész, megbízott szakértő**

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név:	Sipos Ibolya alpolgármester
Levelezési cím:	4400 Tiszavasvári, Városháza tér. 4.
Telefonszám:	70-772-2612
e-mail cím.	ibolyasipos@gmail.com

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése:

„A nemzetközileg elismert Kabay-házaspár: Kabay János és Dr. Kelp Ilona közös tudományos életműve, munkássága”

A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☒ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

2. A nemzeti érték fellelhetőségének helye:

Tiszavasvári (Vasvári Pál Múzeum, Alkaloida Vegyészeti Gyár), Várpalota (Magyar Vegyészeti Múzeum: a Kabay - hagyaték egy része), Gyógynövénykutató Intézet-Budapest, nemzetközi gyógyszeripar: világ gyógyszergyáraiban a mai napig a magyar Kabay-módszer alapján állítják elő a morfint mákszalmából.

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

☒ **települési** ☐ tájegységi ☐ megyei ☐ külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

„Ismerjük be, hogy csupán részei vagyunk e nagy műnek, s bár fontos a szerepünk, csak a mi kis körünket látjuk, de egészében fel nem foghatjuk. Az nem von le a mi értékünkől, hogy a mi véges agyunk elvész a végtelenben.”

Kabay János

„Csak asszisztens voltam, kezére jártam, jegyzeteket vezettem.”

Dr. Kelp Ilona

Tiszavasvári egyik mindmáig legnevesebb szülötte **Kabay János** és életének, kutatásainak ikerlángja, **Kabayné Dr. Kelp Ilona** közös munkásságának központi eleme: a világ gyógyszergyártásnak egy döntő szegmensét, a morfingyártást megreformáló, és azóta is meghatározó két speciális találmányrendszer mely **Kabay-módszer** néven vonult be a tudományos köztudatba. *E két, egymással összefüggő gyógyszerészeti felfedezés megmutatta az utat az ellenőrzött morfingyártáshoz az ópium fázis elkerülésével*, előbb zöld máknövényből („zöld-eljárás”) 1925-ben, majd tovább fejlesztve a technikát 1931-ben száraz mákszalmából („száraz eljárás”), melyet addig csak mezőgazdasági hulladékként használtak. Az világ összes gyógyszergyárában a mai napig az ipari „morfingyártás magyar atyjának” módszerével állítják elő száraz mákszalmából az orvoslásban elengedhetetlen alapanyagot képező morfint. A múlt századi magyar kutató vegyészének és feleségnek közös életműve és munkássága tehát világszínvonalú találmánnyal, s egyben büszkeségre okot adó helyi és nemzeti értékszintű forradalminak számító, az addigi tudományos nézeteket felülíró felfedezéssel gazdagította a világ egészségügyét.

A 2012. évi XXX. törvény, azaz a hungarikum törvény alapján- az általuk alapított *Alkaloida Vegyészeti Gyár* beszerzési-és logisztikai menedzsere, **Sotkó Gyula** által kezdeményezett és koordinált munka hatására 2014. május 7-én a „**Kabay-módszer**” megyei értékké vált, s idén, 2015. április 23-án **Kabay János gyógyszervegyészeti tevékenysége és életműve** kiemelt nemzeti értékként bekerült a *Magyar Értéktárba*, s úton van a hungarikummá nyilvánítási minősítésért is. A pályamunkát jelen javaslattételi tanulmány összeállítására felkért külső szakértő, **Kocsi Erika** történész állította össze. Mindezek ellenére és egyben ezek kapcsán a nemes, helyi értékeket számba vevő, dokumentáló **munkáját most kezdő Tiszavasvári Települési Értéktár** az elsők között kívánja települési értékei sorába emelni neves szülötte **Kabay János** és az őt támogató „**ikerlángja**”, a nem csupán emberileg, hanem tudományosan is magasan kvalifikált **Dr. Kelp Ilona** közös munkásságát. Kiemelten fontosnak tarjuk, hogy kettejük munkássága egyszerre is méltatást kapjon a települési érték

ranggal, hiszen a felmerülő tudományos és gyakorlati problémák megoldásában *Kelp Ilona* bizony egyenlő társként, s nem csupán lelki, hanem komoly szakmai bázisként is vett részt biztosította az eljárás analitikai háttérét és a háztartást is vezetve. **Mindezt jelen javaslattételi tanulmányt összeállító Tiszavasvári Város Önkormányzata úgy döntött, hogy a nemzeti érték rangot jelentő, hungarikum törvény szerinti besorolást a most aktivizálódó Tiszavasvári Települési Értéktárba mindkettejük munkásságának értékelésével teszi meg, mert így méltó és így autentikus.**

Kabay János (1896-1936) „a morfingyártás magyarországi atyjaként” vált ismertté világszinten gyógyszerészeti, vegyészeti és tudós körökben, illetve az életútban, munkásságban érintett települések lakói és a tájékozottabb laikusok tudatában. **A mottóként felvillanó idézet tökéletesen tükrözi személyiségét és életének, kutatásainak vonalvezetését, szerény, odaadó, „az ismeretlent” eltökélten kitartó lényét.** Ez a tudós fiatalember elképesztő küzdelmek és nehéz körülmények közepette *Büdszentmihályon*, (a mai *Tiszavasvári* előd-településén, tehát a mostani *Szabolcs-Szatmár-Bereg* megye egyik csücskében) dolgozta ki rövid, ám küzdelmes élete során azt a módszert, az ún. *Kabay-módszert*, melyet a tudomány akkor már több mint 100 éve keresett, s amely megmutatta az utat az ellenőrzött *morfingyártáshoz* az ópium fázis elkerülésével előbb zöld máknövényből („zöld-eljárás”) - 1925-ben, - épp 90 éve, tehát a *Kabay Centenárium* évében nagyon is időszerű a települési szintű méltatás-, majd tovább fejlesztve a technikát 1931-ben száraz mákszalmából („száraz eljárás”), amit addig csak mezőgazdasági hulladékként használtak. Ezzel pedig ismét a tudományos világot megdöbbentő felfedezést tett, **bebizonyítva azt, amiben senki nem hitt: a morfin változatlan összetételben megvan az érett mákban is.** *Kabay János* mákszalma-eljárása gazdasági és közegészségügyi szempontból egyaránt zseniális volt: egy értéktelen hulladék anyagból egy értékes gyógyszert állított elő, és szükségtelessé tette az ópiumnak – tehát egy erős hatású kábítószernek – a használatát a *morfingyártás* során. A felfedezés kiemelkedő jelentősége még, hogy szervesen illeszkedik azon törekvések sorába, melyek a 2 világháború közötti hazai gyógynövényügy korszerűsítésére irányultak. **A tudományos, vegyészeti körök szakértői pedig valósággal képtelenek voltak elhinni, hogy egy fiatal vidéki magyar gyógyszerész mindenféle üzemi gyakorlat, kutató múlt és ipari összeköttetés nélkül képes legyen választ találni egy kérdésre, amit egy évszázadnál is régebb óta mindhiába próbáltak megoldani különböző nagy vállalatok és neves tudósok, jól felszerelt francia és német laboratóriumok.**

Városunk büszkesége, mint minden vérbeli feltaláló, Don Quijote-harcra vállalkozott, amikor a tudományos körök véleményével szembe mert helyezkedni. Elméletének helyességét sikeres kísérleteivel nem csupán bizonyítani tudta 2. találmányával, hanem egyben 1. szabadalmánál sokkal praktikusabb és előnyös eljáráshoz is jutott, pl. számos előnye mellett lényeges volt, hogy a termelők megtarthatták és értékesíthették a mákszemeket és csak a számukra értéktelen hulladék, a szalma szolgált alapanyagul a gyárnak, s óriási előny volt, hogy a szalmát egész évben folyamatosan fel lehetett dolgozni. „*Amikor Kabay János megtalálta az útját annak, hogy zöld máknövényből morfin állítson elő, az igazi tudományos vívmány volt, de csak az új száraz módszerrel érte el azt, hogy az eljárás kereskedelmileg is életképes legyen.*” (Ifj. Kabay János) A morfin mákszalmából a mai napig világszerte az ő módszere, az ún. Kabay-módszer alapján állítják elő a hazai és nemzetközi gyógyszergyárakban. Ő a Tiszavasváriban található Alkaloida Vegyészeti Gyár alapítója (1927), s valóban, „a morfingyártás magyar atyja”.

Az ifjú tudós elme ide vezető útjának főbb csomópontjait feltárva megemlítendő, hogy **Kabay János**, a büdszentmihályi jegyző kisebbik fia, miután a hajdúnánási gimnáziumban letette érettségi vizsgáját, beiratkozott a *Budapesti Műegyetemre*, majd a műszaki pályát elhagyva, gyógyszerész vált belőle, ám magát mindig „*kutató vegyésznek*” nevezte. A fiatal kutató a morfiumgyártás területén elért kiemelkedő eredményeivel nehezen éledő, főleg élete végén lángra kapó, s igazán pedig csak halála után lobogó, ám végül mégis jelentős szakmai elismertséget vívott ki magának. A morfin, a fájdalomcsillapításra és altatásra már az ókorban is használt ópium fő alkaloidja. Két évszázada, az 1800-as évek derekának kísérletei során született meg és vált elterjedtté az ópiumnál sokkal hatásosabb módon az orvosi gyakorlatban. **Kabay** felfedezéséig a tudományos világban elfogadott és meggyökeresedett nézet az volt, hogy a máknövényből kinyert morfin csakis ópium útján érhető el. A nagyon aprólékos, nehéz fizikai munkát igénylő kinyerési mód és a rabszolga-bérezésű dolgozók gyenge teljesítménye miatt ez az eljárás még **Kabay** korában is rossz hatásfokú és egyben ellenőrizhetetlen **volt**. **A nyughatatlan emberi kutató elme azonban arra is próbált megoldást találni, amit a tudomány lehetetlennek tartott: a komoly eredményt még nem jelentő, ám inspiráló 19. századi francia és német tudósok kutatásai nyomán, - melyek ugyan analitikailag már igazolták a zöld mákban a morfin jelenlétét, de mégsem tették lehetővé az ópium - eljárás mellett versenyképes gazdaságos gyártást-, igazi megoldást találni.** Az eme kísérletek által is felcsigázott, folyton kereső szellemű, elképesztő kitartású, zseniális magyar **Kabay János** adott végül igazi és végleges megoldást a világnak az egész emberiséget érintő kérdésre. A találmány megszületésnek sürgető vágyát az 1. világháború által képteltesen és fizikálisan is nagy fájdalmakat okozó seb égette be még mélyebben az emberiség tudatába. A háború idején ugyanis a morfin hiánya miatt válságos volt a helyzet, mert akkoriban ez volt a leghatásosabb, ismert fájdalomcsillapító. Sebesültek ezreit kellett sürgősen és hatásosan ellátni, s ezt –a háborút egyébként harctéri bevetés nélkül megúszó– fiatal **Kabay János** közvetlenül is érezte, ami mély emléknymot képezett benne, mikor azt látta, hogy a harcvonalról visszahozott sebesülteknek csakis a morfin nyújtott igazi segítséget. Ám ekkoriban a nagy tömegeket nehezen ellátó gyógyszergyáraknak az ópiumnyersanyagért a feketepiacca kellett harcot vívniuk. Az ópium pedig számtalan kézen ment keresztül, míg elért Nyugatra, a háború, az ópiumhiány, az inflációs árak és a szindikátusok tisztességtelensége kínosan sürgette tehát a morfiumgyártáshoz történő olcsóbb vegyészeti út megtalálásának szükségességét. **S végül nagy büszkeségünkre ez a találmány is a legváratlanabb és legképtelenebb helyről jött: Magyarországról, annak egy a világtól elzárt szegletéből, egy ismeretlen, fiatal magyar zseni agyából kipattanva, s már nem először igazolva a magyar szellemben rejlő geniust.**

Kabay János 1924 májusában szerezte meg gyógyszerész diplomáját kitűnő eredménnyel. Munkája és későbbi találmánya szempontjából döntő momentumnak számít, hogy friss diplomával a zsebében, még a szüleihez való hazautazás előtt felkereste kedvenc professzorát, *Dr. Augusztin Bélát*. A professzor igazi, **Kabay János** egész életét és tudományos munkásságát inspiráló, segítve végigkísérő, s már ekkor komolyan figyelő mentor értő elismeréssel hallgatta meg János utolsó éveinek kísérleteit, mikor is a nyári szünetekben bátyja hajdúnánási patikájának házi laboratóriumában megszállottan kísérletezett az addig lehetetlennek tartott morfin kivonással az ópiumfázis elkerülésével. **A professzor azonnal felismerte, hogy zseniális tanítványa közel jár az előző század kísérletei óta eltelt 120 év nagy vegyészeti talányának megoldásához: az akkor már gyógyszerként használt morfin közvetlenül máknövényből történő előállításához,** mellyel – a már említett pusztán analitikai sikereken túl – a fent említett egy évszázaddal korábban élt francia és német tudósok hiába próbálkoztak. Állást ajánlott ezért neki a Gyógynövény-kísérleti Állomáson, hogy

segítse munkáját, hisz itt szabadon használhatta az intézet könyvtárát és laboratóriumát. Külön jelentőséggel bírt ama opció is, hogy az Állomás kertjében fél holdon szabadon még mákot is termesztetett, ami azért volt meghatározó a későbbi siker tekintetében, mert sokáig a sok manipuláción átment anyagnak volt betudható a korábbi kísérletek sikertelensége, míg a saját termesztésű, relatíve nagyobb területen termelt mákkal végzett kísérletek végül meghozták a sikert. A tehetségét élesen látó és őt végig támogató volt professzora által vezetett Gyógynövény-kísérleti Állomáson feladata: „a kábítószeres alapanyagát képező növények vizsgálata” lett.

S a sors tudatos szeszélye valószínűleg célzatosan keverhette a lapokat ekkoriban, hiszen ugyanekkor került ide *Augusztin*2. jelöltjeként **az egyetemet „summa cum laude” minősítéssel elvégző fiatal, gyönyörű és különleges tudós nő Dr. Kelp Ilona, aki végül nem csak élete, hanem kutatásai és egész élethivatásának támpillére, és találmányaiban is társa lett. „Ikerlánggá vált” a rendkívül okos, finoman cizellált észjárású, szenzibilis vegyész doktornő.** Nem véletlenül bontakozott ki közöttük szó szerint síríg tartó szerelem, emberi-érzelmi és szakmai rezonancia.11 évig tartó házasságuk alatt odaadó feleség, hanem egyenrangú kutató társa is volt *Jánosnak*, módszeres analitikai adottságaival remekül kiegészítve férje jövőbe látó eszméit és minden akadályt legyőző makacs kitartását. Egyfajta **„magyar Curie-házaspárként” dolgoztak ők együtt, nélküle Kabay nem tudta volna megvalósítani azt a bámulatos és minden szempontból hihetetlen életművet, találmány-rendszert, amit megalkotott.** A közös munka roppant inspirálóan hatott ugyanis az ifjú tudósra, hirtelen 2 közleménye is megjelent a *Gyógyszerész-tudományi Értesítőben*, s szakadatlanul folytatták a „mák-os” kísérleteket, a korábbinál is nagyobb lelkesedéssel, s immár együtt. A kutató a hajdúnánási patikából hozatta fel gondosan bepárolkozva a bepárolt extraktumokat a már profibb körülmények közt végzett kísérleteihez: végül 1925 tavaszára az újabb feloldást és az ismételt kicsapást követően az elemzés végre igazolta a morfin jelenlétét. **1925-ben a Gyógynövény-kísérleti Állomáson Kabay János** tehát megtalálta és kidolgozta morfin kinyerés ipari módszerét, majd két évvel később 1927-ben *Büdszentmihályon* megalapította a ma is működő *Alkaloida Vegyészeti Gyárat*. Tudományos szenzáció számba ment tehát, hogy a magyar kutató szellemben rejlő átlagon **felüli dinamikának köszönhető erőfeszítések következtében a fiatal, magyar kutató párnak - végtelen hite, tehetsége és kitartása folytán - a zölden levágott mákból János elgondolása szerint sikerült leválasztania a már igazolt jelenlétű morfint.** *Dr. Augusztin Béla* tanácsára és segítségével kérvényezték az eljárást a szabadalomra, a szövegben kiemelték, hogy milyen komoly előnyökkel jár a múlt század óta az övéknél sokkal professzionálisabb körülmények közt kutatott ópium állapot elkerülése. Azt is megemlítették, hogy melléktermékként klorofilt is nyertek. Konok szívóssággal, aprólékos vizsgálatok eredményeként született hát meg a találmány. A szabadalmi kérvény benyújtásnak dátuma pedig: **1925.05.01.** volt. Kabay János kettőjük nevére akarta bejegyeztetni a szabadalmat, de a szerény Ilona ezt visszautasította, mondván, hogy ő csak asszisztens volt és a jegyzeteket vezette, s a találmány maga a kipattanó első ötlettől a kidolgozásig teljes mértékben János munkája volt. **A szabadalmi bejegyzés megtörtént épp 90 éve,** s ezzel hivatalos rögzítést is nyert, hogy Kabay János magyar gyógyszerész a világon elsőként állított elő morfint zöld máknövényből az ópium fázis elkerülésével. Szabadalmának címe: Eljárás ópium alkaloidok előállítására. (Magyar Királyi Szabadalmi Bíróság Szabadalmi Leírás 89464.IV/h/2. osztály: **Eljárás ópiumalkaloidák előállítására. Kabay János gyógyszerész Budapest.**) Ám a kísérletező elme ezután sem állt meg, haladt tovább: az a kérdés foglalkoztatta, hogy hogyan lehetne a morfin gyártás hatékonyságát és teljesítményét növelni és a veszteségeket csökkenteni. **Tudós, lázadó új utakra törő szellemének esszenciája volt, hogy a szakmai véleményeket- csakúgy, mint az 1. találmányát létrehozó kísérletek során teljesen**

figyelmen kívül hagyta, miszerint a mák száradás közben elveszíti az ópiumtartalmát. Kísérleteit az a felismerés motiválta, hogy a „zöld eljárást” tovább kell fejleszteni, mert gazdaságtalan és számos technikai akadályba ütközik. Kabay János az időjáráshoz kötött „*papaversomniferummal*” (ópiummákkal) tovább folytatta tehát kísérleteit: az elméjét éltető és az 1. találmányát továbbfejlesztő újabb kísérletekhez az intézet raktárában felkutatott némi száraz mákszalmát, és hetekre bevette magát ismét a laboratóriumba. Céltudatosan a száraz mákszalmával dolgozott, nem törődve „a tudományos körök” mosolygásával vagy megbotránkozásával. Bámulatos, s mai nézőpontból is példaértékű, hogy az igazi feltalálók makacs kitartásával 70-szer, sőt 80-szor rugaszkodott neki, megismételte a kísérleteket, és a különböző fázisokból származó kivonatokat rendre beadta elemzésre a laboratóriumba. Ennek eredményeként mindössze 3 hónap alatt újabb, a tudományos világot megdöbbentő felfedezést tett bebizonyítva azt, amiben senki nem hitt: a morfin változatlan összetételben megvan az érett mákban is ***Kabay János újabb szabadalmát 1931. november 30-án*** nyújtotta be „Eljárás ópiumalkaloidák előállításra...” címmel az ún. „száraz eljárást”, melyet a Találmányi Hivatal 109788 sorszámmal látott el. Az addig képtelenségnek hitt tézist beigazoló felfedezés korszakalkotó találmány, melynek nagyszerűségét fokozza, hogy Kabay az újabb szenzációs felfedezéséhez egy addig értéktelen mezőgazdasági hulladékot, a mákszalmát használta fel, amelyet korábban elégetett. Rájött tehát, hogy a száraz kicsévelt máknövény is elegendő morfin tartalmaz. ***Ezzel az 1931-ben felfedezett ún. „száraz eljárással” a Kabay házaspár forradalmasította a morfin gyártást, a mai napig ezzel a módszerrel vonják ki a világ összes gyógyszergyárában száraz mákszalmából a meghatározó gyógyászati alapanyagot, a morfint.*** Végül Kabay, aki a laboratóriumában az intenzívebb termelés érdekében további kísérleteket folytatott, sikerei csúcsán, 39 éves korában egy orvosi műhibával társult sérvműtét után fellépő vérmérgezésben hunyt el döbbenetes hirtelenséggel a világhírnév kapujában a sors kegyetlen fintoraként. S tragikus, hogy „a hazai morfingyártás atyja” úgy távozott közülünk, hogy épp ő nem részesülhetett a felszínes, hibát hibára halmozó orvosi magatartás miatt az enyhítő morfin jótékony hatásaiban a legfájdalmasabb pillanatokban sem, ami soha nem enyhülő, égető, fájó emlékekből égett be szerető felesége örökké emlékező tudatába.

Kabay Jánosról az is eszünkbe juthat, megismerve rendkívüli munkásságát, hogy amikor külföldön feltűnik egy-egy kiválóság, szeretjük mindig a magyar megfelelőjét megtalálni. Így lett Hatvani a "magyar Faust", Arany János pedig a "ballada Shakespeare"-je. A párhuzam nem mindig találó, a morfingyártás terén azonban igen. ***Kabay Jánosnak*** hívják, szelíd arcképe sok gyógyszerárban látható, s neve egy igazi embléma.

Arra a kérdésre, hogy ki is volt Kabay János, sokfajta irányból összefonódó a válasz, hisz sokfajta Kabay János-mozaikból rakható össze mintegy prizma-szerűen az ő teljes emlékképe:

- Egy friss diplomás gyógyszerész, aki vak hittel, s dacolva a kedvezőtlen gazdasági és politikai háttérkörülményekkel, nem törődve a tudós körök mosolygásával hihetetlen kitartással és lelkesedéssel hívta életre azt a találmányát, amelytől nagyszerűbbet még modern technológiával és fényvévekkel jobb körülmények közt sem tudott produkálni sem addig, sem azóta a tudományos élet.

- Egy lázadó, bátor szellem, aki üstökösként, fiatalon tűnt fel a semmiből, s zavarta meg a tudományos világ bevett dogmákra épülő lélektanát, és igazán nagy port kavart szabadalmával, a száraz mákszalmából történő morfin előállítással, s üstökösként "ragyogott el" élete, a 40. évet már el sem érve.

- Egy fiatal gyógyszerész, aki szerette magát „kutató vegyésznek”nevezni, az alkaloidok kutatójaként.
- Egy sokat gyötrődő és sok viszontagságot átélt kemény jellem.
- Egy hű, őszintén ragaszkodó férj, s két azóta már szintén eltávozó gyermek, János és Ilona szerető, fiatalon elhunyt édesapja.
- Az első magyar morfin gyár megalapítója irányítója, lelke, motorja és sikerre vivője a világgazdasági válság ellenére is.
- Egy szülői tekintélyt tisztelő, szófogadó fiú, a főjegyző édesapát mélyen respektáló, s egy konok, kemény anyát is rajongásig szerető gyermek.
- Egy igazi édes testvér, aki minden családi viszály, rivalizálás ellenére is megtartotta szívében a testvéri szeretetet.
- Egy munkásait emberként és valódi munkatársként tisztelő gyártulajdonos.
- Egy olyan kivételes elme, aki minden bántás, irigység, romboló és ármánykodó erő ellenére képes volt visszavonulni „a tudomány érinthetetlen templomába”, saját elméjébe, ahol nehezen megoldható problémákra talált gyakorlati megoldást.

- Egy 39 évesen eltávozó múlt századi tudós, aki már ilyen fiatalon 2 világszenzációnak számító szabadalom mellett 3 gyárat is felállított, a Tiszavasvári Alkaloida mellett még 2 lengyel gyárral tette gazdagabbá saját korát. **S nehéz belegondolni, hogy mi mindent adhatott volna még a tudományos világnak, ha megadatik neki a teljes tartamú emberi élet.**

A nagy lelkeknek azonban van ikerlángja, és csak akkor tudnak kiteljesedni és eljutni a beléjük kódolt siker-csúcsra, ha ezt az ikerlángot megtalálják. E nélkül csonkok, félemberek, kezdemények, kihasználatlan lehetőségek, a bennük lakozó tehetség halvány árnyékának hordozói csupán. Ahhoz, hogy Kabay János eljusson a máig korszakalkotónak számító felfedezéséig, arra volt szükség, hogy támogató professzora laboratóriumában találkozzon a fiatal, szőke, szépséges és szenzibilis, intelligens vegyész doktornővel, **Kelp Ilonával(1897-1970).** Ez a nem hétköznapi teremtmény lett Kabay János életének és kutatásainak „ikerlángja”. Az egyetemet „summa cum laude” minősítéssel elvégző **Dr. Kelp Ilona** egyébként mind a mai napig az egyetlen női tudós, akinek arcképe helyet kapott a **Thury-várban** található **Nagy Magyar Vegyészek Arcképcsarnokában**. A kemény akaratú hölgy elképesztően nehéz utat járt be a doktorátusig, hisz félárvaként, 15 éves kora óta dolgozott, hogy tanulmányait finanszírozni tudja, s rendkívüli szelleme miatt az egyetemen. **Kelp Ilona** a *budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán* tanult, ahol 1923-ban bölcsészdoktori oklevelet is szerzett summa cum laude minősítéssel. Winkler Lajos, Hevesy György, Eötvös Loránd voltak a tanárai, de olyan kiváló kémia tudásról tett tanúbizonyságot, hogy Zemplén Géza tanszékére is átjárhatott a Műegyetemre, ahol csak kivételes esetekben fogadtak női hallgatókat. **Kémia-fizika doktori címének** megszerzése után szintén az intézetben kezdett el dolgozni, pedig, mint kiváló analitikusnak, állást ajánlottak neki a Tudományegyetemen, ám ő inkább kereső foglalkozást választott. **Átlagon túlmutató tehetsége és kiváló alkalmazkodó-analitikai képessége nagy jövőt sejtetett számára. Nem véletlenül bontakozott ki közöttük a Gyógynövénykutató Intézetben találkozáskor szó**

szerint sírig tartó szerelem, emberi-érzelmi és szakmai rezonancia. Házasságuk alatt (1925. május 30-án házasodtak össze) Ilona nem csupán 2 gyermekük (*Jánoska és Icke*) édesanyja, odaadó felesége, hanem kutató társa és támasza is volt Jánosnak, módszeres analitikai adottságaival remekül kiegészítve férje jövőbe látó eszméit és minden akadályt legyőző makacs kitartását, szellemi szárnyalását. Mint már kiemeltük, **egyfajta „magyar Curie-házaspárként”** dolgoztak ők együtt, **11 évig tartó házasságuk szerelme valóban az első pillantástól a sírig tartott.**

A közös munka roppant inspirálóan hatott a fiatal tudósra, s amit együtt felépítettek, az már közismert és történelem. A Sors szeszélye ugyan elképesztő nehézségek közé ágyazta őket, s bár 10 országban bejegyzett szabadalmuk és hazai morfingyártási monopóliumot szerző gyáruk ellenére a szó mai, üzleti, anyagi értelmében vett sikert nem tudhattak magukénak, a valódi sikert azonban: egy hit, egy elköteleződés és komoly tudás, kitartás általi sikerét annak, amit megálmodtak, mégis elérték, s ez a legnagyobb emberi győzelem.

Az „egybefonódó sorsú, akaratú és egymást kiegészítő” különleges tudós pár egyikét *Kabay Jánost*, életének 39. évében, sikerei csúcsán, ám az oly nagyon vágyott, igazi nemzetközi elismerés kapujában ragadta el a méltatlan halál. Felesége pedig bénult tehetetlenséggel nézte végig a kegyetlen kínhalált, s épp **2 hónap múltán március 29-én kezdte el forrás-kincs értékű Naplója írását gyermekei számára, hogy azok mindent tudhassanak édesapjuk munkájáról.**

Nehéz elképzelnünk, hogy vajon mit érezhetett Kelp Ilona AKKOR, amikor 1936 hosszú, fájdalmas és felfoghatatlanul végzetes elválást, HALÁLT HOZÓ NAPJAI UTÁN el kellett engednie „ikerlángját”, életének, lelkének, hivatásának társát, gyermekei apját fiatalon, váratlanul, és visszavonhatatlanul. **Hogy volt lelki ereje továbbmenni a közösen megkezdett úton, felnevelni szépen, szeretettel gyermekeiket, s befejezni épp aktuális kutatásuk tárgyát, az ENSZ Nemzetközi Kábítószer Ellenőrző Bizottsága által kért analitikai eljárást a mák morfin tartalmára vonatkozóan. Hitet, lelki nagyságot, minden fájdalmat túlélő emberi tartást tanulhatunk tőle.** Ezért sem szabad különválasztva „értékelni őket”, hisz *Kabay János álma Kelp Ilonáéval közös álm* volt, hitük egy töről fakadt és az ikerláng még 34 évig égett tovább igazi, meleg fénnel őrizve társa emlékét Naplójába temetve fájdalmát, s szívének egy örökre elhalt darabját. Az írás segített neki, s segít nekünk is döbbenetes elevenséggel átélni a felfoghatatlan és méltatlan halált, mely fiatalon ragadta el a morfingyártás magyar atyját családjától, kutatásitól, munkatársaitól és az emberiségtől.

Kelp Ilona 34 évvel élte túl férjét és sokak által nem ismert, sokszor méltatlan körülmények között, mégis egyenes gerinccel, becsületesen és hittel, szépen nevelte fel két gyermeküket. A 20. századi női sors egy különös, különlegesen tiszta egyben bátor, s szelíd, mégis fájoan kemény példája az Ő élete, melynek özvegyi éveiben a gyermekeinek és hitének szentelt alázattal, a betegek és szegények ápolásával és férje soha nem múló gyászolásával teltek napjai. Kevesen tudják Róla, hogy előfordult, hogy a híd alatt, évekig pedig egy menhelyen húzódott meg a háborús idők alatt és után, s hogy 48 évesen tanult meg angolul, és varni is, hogy családját ebből segítse, majd **1947-ben végérvényesen Ausztráliába vándorolt ki, és már soha nem láthatta „3. gyermekét”, a gyárat, életében soha többé nem tért haza.** Mély fájdalmat érzett akkor is, amikor 1956-ban, férjének szobrát emeltek a gyárban, s ő nem lehetett jelen.

1970. június 10-én egy Sidney-i kávéházban ült, amikor szülő hazájába első alkalommal hazalátogató lánya gépe épp felszállt, ebben a pillanatban ő holtan esett össze:

„Úgy tartják, ős is hazajött azzal a géppel.”

A halál, az életvég visszavonhatatlan pillanata soha nem jön időben, mindig kegyetlen és mindig szívbemarkoló. A megőrzés, a nagy elmék időtálló szellemiségének korokon átvélő, máig ható tisztelete azonban belső igényből fakadó kötelességünk kell, hogy legyen. Az idén alakuló és munkáját most kezdő Tiszavasvári Települési Értéktár tehát az emlékőrzés minden egyéb méltó eleme mellett az ő közös életművüket az elsők között kívánja települési értékévé nyilvánítani, a fenti kötelességtudat szellemében.

Kabay János és Dr. Kelp Ilona talán már a „szivárvány kapuján túl dolgoznak együtt égi gyárunkban”, s már nem érinti meg őket semmilyen földi fájdalom, csupán a szeretetből fakadó kegyelet, melynek jegyében született jelen javaslattevői tanulmány létrehozásának ötlete a *Tiszavasvári Települési Értéktár* tagjainak és a város polgármesterének kegyelet teljes, szeretettel emlékező tudatában.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

Kabay János élete valódi beigazolása a következő, minden korszakalkotó találmányt átható gondolatnak:

„Van úgy, hogy a nyitott elme és a szabadon szárnyaló fantázia termékenyebb, mint a hivatalos tudomány dogmái által béklyóba vert tudósok serege.”

Számtalan létalapja van annak a szándéknak, hogy a tudományos körben és szülővárosában közismert *Kabay János és Dr. Kelp Ilona* közös életművét immár országos szinten is alapműveltségi elevenességgel és általánosabban is megismerjék a magyar emberek és fiatalok, s hogy *Tiszavasváriban is helyi értéként tartsák számon*- a megyei és országos elismerés mellett- az új szemléletű méltatás okán is. Általuk lett ugyanis *Tiszavasvári* és a várost körülölelő megye, s *Magyarország* is egy világhírű tudományos találmánnyal gazdagabb, ami a világ gyógyszeriparát erősítő, azóta is modern és alkalmazott, gazdaságos morfin-előállítási technológia. A szerény felfedező és felesége életműve megérdemli, hogy elfoglalja és ráadásul egyik első besorolt értéként méltó helyét a *Magyar Értéktár* után immár az időben később létesülő *Tiszavasvári Települési Értéktárban* is. Ezáltal nemzeti értéként a magyar nemzeti értékpiramis minden szintjén nyilván lesznek tartva.

Azt is lényeges kiemelni, hogy a Sors különös fintora, hogy a Nobel-díjat odaítélő svéd állam figyelme is ráirányult *Kabay János* munkásságára: komoly esélye volt arra, hogy 1937-ben megkapja a következő Nobel-díjat, ám s másképp alakult, amikor az Élet nem engedte, hogy megélje a következő díjat odaítélő 1937-es évet. Pedig a svéd miniszterelnök őt javasolta rá, s akkor talán ő lenne az egyetlen, aki végig szülőhazájában dolgozott és itthon érte el, amit elért. Nem így történt. A soros Nobel-díjat végül magyar tudós kapta, megérdemelten, a Kabaytól 3 évvel idősebb, más területen kutató kortárs: *Szent-Györgyi Albert*, akivel – talán az Élet igazságosztó kegyként – egyazon időben nyert felvételt a *Magyar*

Értéktárba, mint kiemelt nemzeti érték. **Jelen, a települési értékkel nyilvánítást kérő és alátámasztó munka épp ezért rehabilitálni is szeretné ezt a lángelmét, hiszen bár életében nem lett Nobel-díjas kutató, a több szinten, így helyi szinten is nyilvántartott nemzeti érték cím azonban kellően és illően méltató lehet a gyógyszeripar számára létfontosságú találmánya szempontjából, 2015-ben, halála után 79 évvel és 1. találmányának 90. évfordulóján is, mégpedig feleségével és tudóstársával együtt értékelve.**

A magyarságára büszke, igényesen gondolkodó, tudatos és művelődni vágyó, vagy a tudomány iránt érdeklődő emberek figyelmét is erőteljesebben fel kell hívni a bámulatos kitartással végigküzdött, döbbenetes és példás életműre, melynek megismerése után úgy húzhatjuk ki magunkat, hogy büszkéek lehetünk magyarságunkra. S úgy véljük, hogy az **emlékállítási klasszikus módozatain túl, a települési érték rang egy újabb figyelempont lehet a tudós-pár életműve irányába.** Az utókor más eszközökkel már méltatta őt ugyan, hiszen *Kabay János* emlékére az ausztráliai *Tasmania*, a világ legnagyobb morfin-előállítója születésének 50. évfordulóján egy emléktáblát emelt, a városban és a megyében iskolák, utcák, patikák őrzik a nevét s a város és a „3. gyermekeként” szeretett, általa alapított, ma is üzemelő gyár, a vasvári Alkaloida és az itt élők, dolgozók eleven emlékező tisztelete övezi hagyatékát. Ám ez még mindig kevés, hisz a fizikailag-szellemileg a saját határait folyamatosan feszegető állapotban dolgozó kutató kétszer is olyan eljárást adott *Magyarországról* a világnak, amit addig lehetetlennek tartottak, s azóta is alkalmaznak. Ezáltal egyben a tudós pár egy olyan szenzációs nemzeti értéket is teremtett, mely **a 2012.évi XXX. törvény valamennyi pontjának megfelel**, tehát: megőrzendő és egyedülálló érték, melyet a magyar szellem e zseniális találmányáról lévén szó ápolni és védelmezni kell, a szakmai körök tudatán túl általában is beépíteni a magyar nemzet saját tehetségére és nagyjaira méltán büszke tudatába. **A múlt századi találmány a magyarságban rejlő szellemi és anyagi értékteremtés egy ugyanolyan példája, mint Szent-Györgyi Albert vagy Széchenyi István munkássága, csak más területen.** A magyar ország-márka rangjának és a magyar nép identitástudatának emelése, és a helyi, tiszavasvári identitástudat fokozása **szempontjából is fontos a helyi érték rang.** E két fiatal zseni, az ország már akkor is eldugottnak számító szegletéből ugyanis korszakalkotó találmányt adott a világnak, mint ahogy ez az ország nagyon sok világsorsot meghatározó találmányt adott az emberiségnek.

Kabay János és ikerlángja *Dr. Kelp Ilona* települési értékkel nyilvánításakor a szomorúság fátylába vont büszkeség, a mély gyásszal átszőtt kegyelet és a szívből emlékező tisztelet érzései keverednek minden őket ismerő, érző és értő lélekben. **Minden nemzetet, korszakot, kultúrát és egyént meghatároz, hogy hogyan bánik még élő öregeivel, s miként emlékezik meg halottairól, hajdani szellemóriásairól. Kabay János és Dr. Kelp Ilona létküzdelme az ilyen méltatásokhoz hasonló, megidéző emlékezet által is válik élővé. Az ő élethez és munkához való hozzáállásuk, gondolkodásmódjuk gyöngyszemeit a jelen tanulmány áttekintésekor és elfogadásához, mondhatni „befogadásához hasonló alkalmakkor tudjuk átemelni szívünk és elménk féltett tárnáiba, saját lelki kincstárunkat is gazdagítva mindezzel. Hisz munkájuk és létük csakis úgy nyerhet igazi értelmet, ha lelkiületük bennünk, él tovább.** A *Kabay-házaspárról* elmondhatjuk, hogy az emlékállítás hagyományos formáin túl az elismerés legmodernebb eszközei is körülölelik szellemüket jelen javaslatlatterti tanulmány által is.

Felelősségünk erejét és súlyát leginkább legközelebbi munkatársa, *Hajdú Sándor* adhatja vissza.

Gondolatai a Tiszavasvári Települési Értéktár értékmentő munkája számára is „iránytűként” szolgálhatnak:

„A feltalálót és az igazán nagy embert a lelke teszi azzá, még akkor is, ha éhen kell halnia vagy kiválasztottként tönkremennie. Senki nem választhatja meg magának azt a társadalmi rendszert, amelybe beleszületik, és amelyben élnie kell. De a társadalom kiválaszthatja maga körül azokat, akik érdemesek a megbecsülésre, és azokat, akiket meg is kell becsülnie.”

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

1. **ARCKÉPAVATÓ** Ünnepségek a Magyar Vegyészeti Múzeumban, (In: Magyar Kémikusok Lapja. 52. évf., 12. szám/1997.)
2. **A KABAY CSALÁD** levelezésének gyűjteménye. Tiszavasvári Alkaloida Gyár házi múzeum.
3. **FEHÉRVÁRI** Anikó: A magyar gyógyszeripar fejlődése az 1920-as évektől (In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 114. évf. 1. sz./2009)
4. **HAJDÚ** Sándor: Az Alkaloida Vegyészeti Gyár története /minden fellelhető adat, statisztika, levél gyűjteménye/
5. **HOSZTAFY** Sándor: Száz éve született Kabay János–A magyar morfingyártás megalapítója
6. **JOHN J KABAY**: Kabay János magyar feltaláló élete (Alkaloida Vegyészeti gyár Rt., Tiszavasvári, 1996.)
7. **KABAY** János levelei feleségéhez (1925-1935)
8. **KABAY** Jánosné, dr. Kelp Ilona: Napló (1924-1936)
9. **KABAY** Jánosné: A kórházban töltött utolsó napok leírása
10. **KEMPLER** Kurt: A gyógyszerek története. Bb., Gondolat, 1984.

11. **KOCSI Erika:** Emlékbeszéd a Kabay-házaspárról a 2015. centenáriumi év alkalmából. 2015.
12. **KUN Enikő:** Kabay János, a hazai morfingyártás atyja (National Geographic Magyarország)
13. Magyarország a XX. században (www.oszk.hu)
14. **NATIONAL LIBRARY,** Canberra: Minutes of the League of Nations (A Népszövetség feljegyzései)
15. **SIPOS Antalné:** Az államosítás előtt működött gyógyszeripari vállalatok repertórium. (Magyar Országos Levéltár, Bp.)
16. Szemelvények az ENSZ Kábítószer Ellenőrző Bizottságának jelentéseiből
17. **SZENTGYÖRGYI István:** Kabay János munkája és a helybeli morfin előállítás fejlődése
18. **ÚJ Eszter Dorottya:** A magyar „Marie Curie”-Kelp Ilona életéről, munkásságáról
19. **VIGNÉ Kis Ágnes - ifj. KABAY János:** Kabay János (In.:Esti beszélgetés- Magyar gyógyszerkutatók portréi)
20. Az összes fellelhető internetes forrás Kabay Jánosról
21. ifj. **MENNER Ödön-HAJDÚ Sándor:** Kabay János diákévei. (Szabolcs-Szatmári Szemle 12.1977. 3. 99—104.)
22. ifj. **MENNER Ödön:** Kabay János ifjúkora, származása, pályaválasztása és a morfingyártás ötletének megszületése. (Gyógyszerészet 24. 1980. 10. 385—388.)
23. ifj. **MENNER Ödön:** A tiszalöki „Szarvas” patika alapítása. (Comm. H isi. ArtisMed. Suppl.9—10. 1977. 119—121.)
24. ifj. **MENNER Ödön—Szajkóné Takács Mária:** A tiszalöki „Szarvas” patika története. (Gyógyszerészet 27. 1983. II. 425—428.)
25. ifj. **MENNER Ödön:** Kabay Péter gyógyszerészi és gyártörténeti munkájának értékelése. Gyógyszerészet Tanács Gyógyszertári Központja által meghirdetett 1986 évben első helyezett pályamunka.
26. ifj. **MENNER Ödön:** Forradalmárok a morfingyártásban. Szabolcs-Szatmári Szemle (s.a.)
27. ifj. **MENNER Ödön:** Emlékérmek Kabay János gyógyszerész feltalálóról. Az Érem. 37. 1981.
28. ifj. **MENNER Ödön:** Kabay János emléke a képzőművészeti alkotásokon. (Comm. Hist. ArtisMed. 93—96 (1981) 237—249.)

29. ifj. **MENNER** Ödön: Kabay Jánosról megjelent közlemények téves adatai. Gyógyszerészet 26. (1982. 5. 190—191.)
30. [www.orvostortenet.hu /.../1984_107_108_menner_odon_kabay_janos/](http://www.orvostortenet.hu/.../1984_107_108_menner_odon_kabay_janos/)
31. www.patikamagazin.hu
32. [www.pharm.u-szeged.hu /hirek-100513/szte.../online-kabay-janos](http://www.pharm.u-szeged.hu/hirek-100513/szte.../online-kabay-janos)
33. [http://www.szabarchiv.hu drupal/userfiles/file/Fazekas](http://www.szabarchiv.hu/drupal/userfiles/file/Fazekas)
34. www.vasvaripalmuzeum.hu
35. www.vegyeszetimuzeum.hu
36. Facebook/Kabay János magyar feltaláló életművének mai méltatása
37. Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990 (MEK)
38. A magyar vegyészet arcképcsarnoka (Chemonet)
39. **KAPRONCZAY**Károly: Magyar Orvoséletrajzi Lexikon (HIK)
40. **HORVÁTH** Miklós: A világ működése (www.vilaglex.hu)
41. **NAGY** Ferenc: Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig (BETTER - METESZ - OMIKK)
42. Kabay János (Wikipédia)
43. Jeles Napok (OSZK)
44. **HOSZTAFY**Sándor: Ópium és morfin laoszi és magyar vonatkozásai (Laosz Világa)
45. Névadóink (Kabay János Általános Iskola Tiszavasvári)
46. Gyógyszerkutatás és gyógyszergyártás (Magyarország a XX. században - MEK)
47. **DR. VARGA** József: Séta budapesti temetőkből - Kabay János (Varga József honlapja)
48. www.vasvaripalmuzeum.hu
49. www.vegyeszetimuzeum.hu
50. <http://www.kfki.hu/~cheminfo/hun/mvm/arckep.html>

8. *A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:* www.kabayjanos.eu

III.

MELLÉKLETEK

1. *Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja:*

A fiatal Kabay János

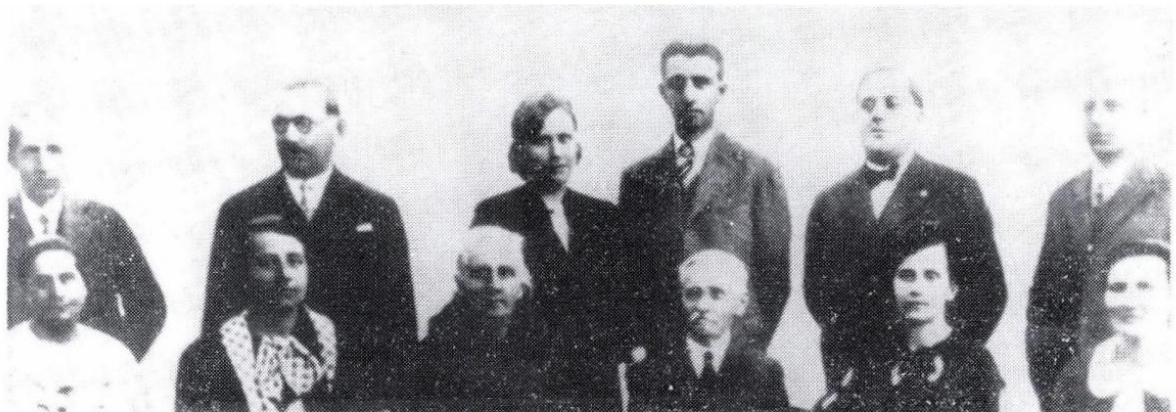
Kabay János és neje, kutatótársa, „ikerláng” Dr. Kelp Ilona: valóban megérdemlik 'a magyar Curie-házaspár' méltatást

Az Alkaloida Vegyészeti Gyár Zrt. területén álló, 1956-ban emelt szobor, mely Kabay Jánosra emlékezik

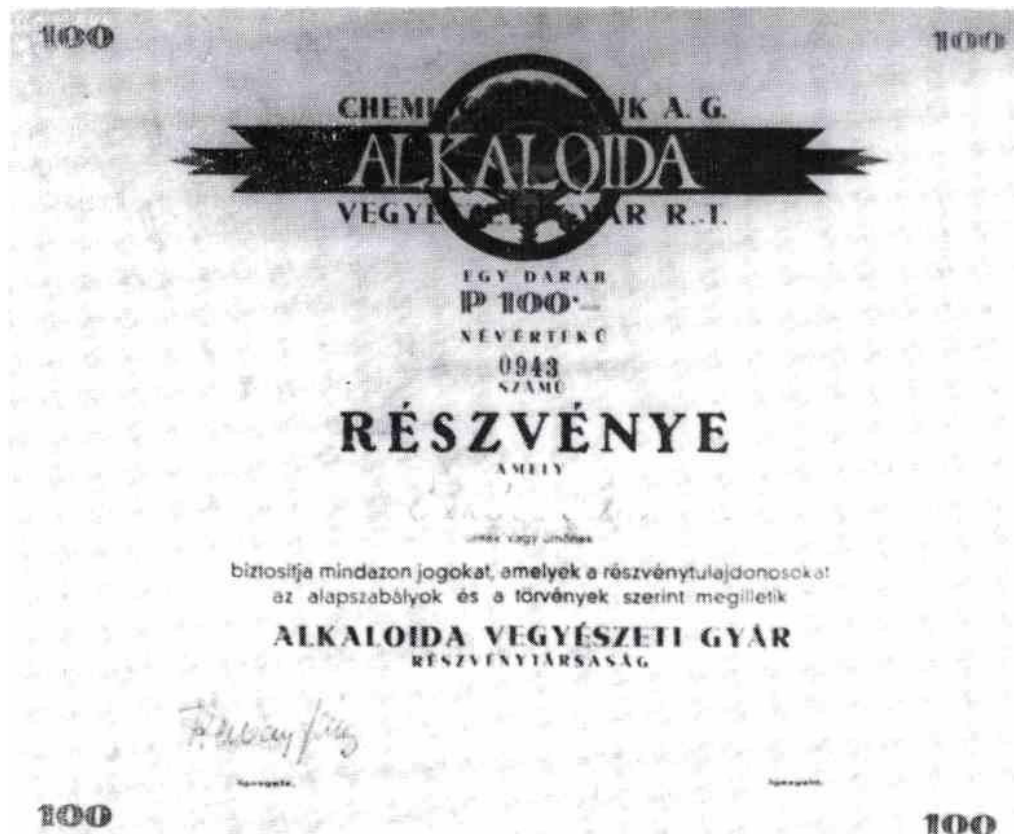

Kabay János egy másik híres szobra

2. ábra: A Kabay család: Az első sorban balról jobbra: Kabay Péterné, sz. Dancs Erzsébet; Tóth Miklósné, sz. Kabay Piroska; id. Kabay Józsefné, sz. Deák Piroska; id. Kabay József főjegyző (Büdszentmihály); Dr. Bajna Bálintné, sz. Kabay Valéria; dr. Kabay Józsefné, sz. Bozsik Margit. Az álló sorban: Kabay Péter gyógyszerész (Hajdunánás); Tóth Miklós körjegyző (Döge); Kabay Jánosné, sz. dr. Kelp Ilona; Kabay János gyógyszerész (Büdszentmihály); Dr. Bajna Bálint főjegyző (Polgár); dr. Kabay József orvos (Büdszentmihály).

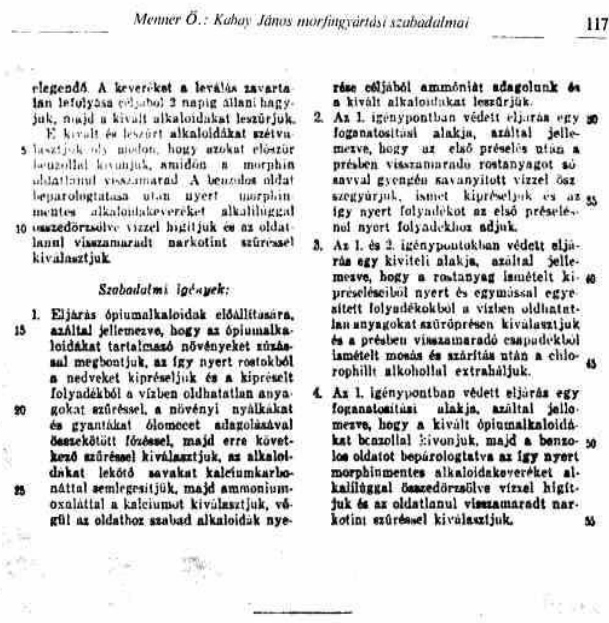
A Kabay család

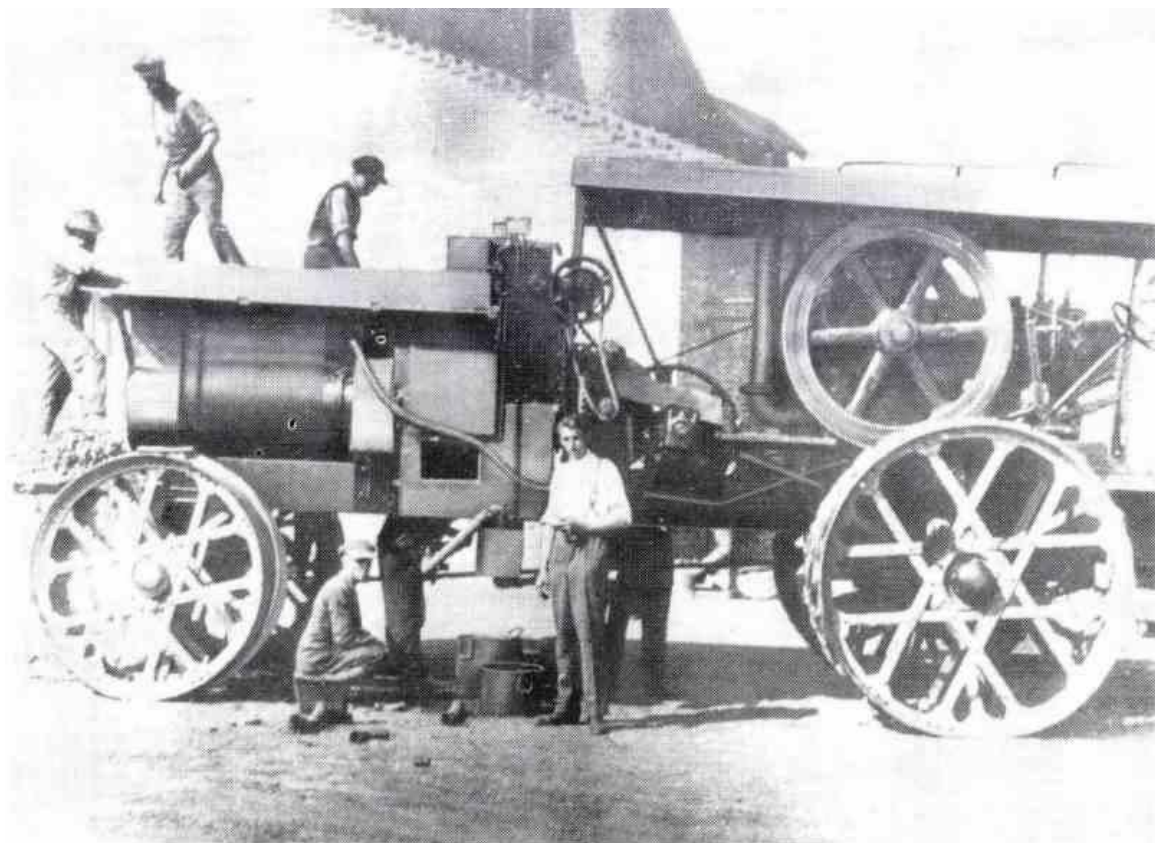

Az Alkaloida Vegyészeti Gyár eredeti részvénye

Az első találmány, az ún. „zöld eljárás” 1925-ös szabadalma

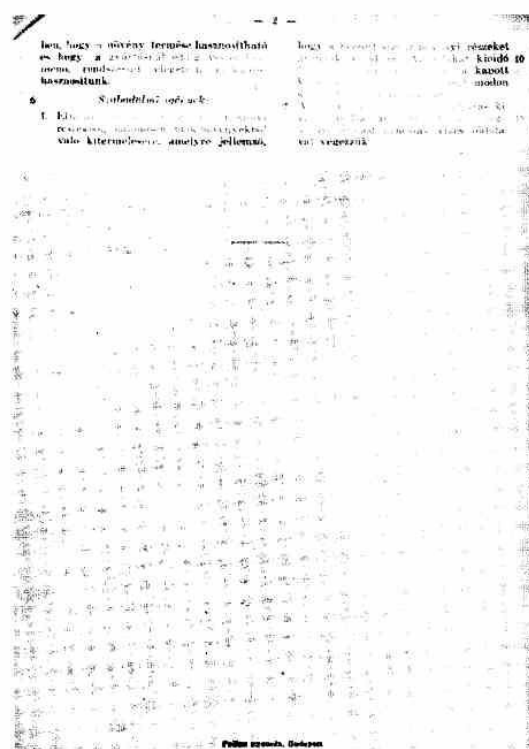

A "zöld" eljárás önjáró "MOBIL" kivonógépe

Magyar KIRÁLYI SZABADALMI HÍRLEHETŐ

A 2. találmány, az ún. „szárás eljárás” 1931-es szabadalma

Az Alkaloida, Kabayék, „3. gyermeke” alapításának évében, 1927-ben

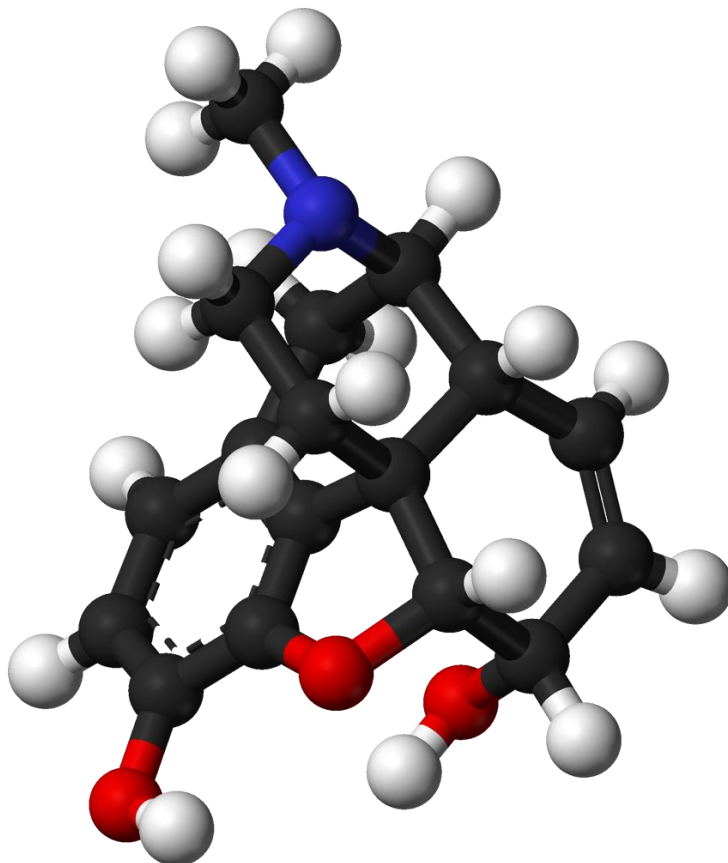
Az Alkaloida első dolgozói 1927-ből

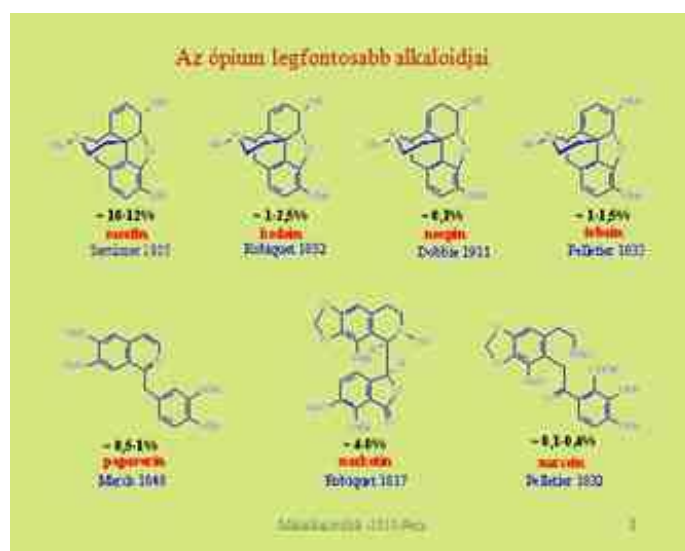
Emléktábla, Kabay Péter hajdúnánási patikájának falán

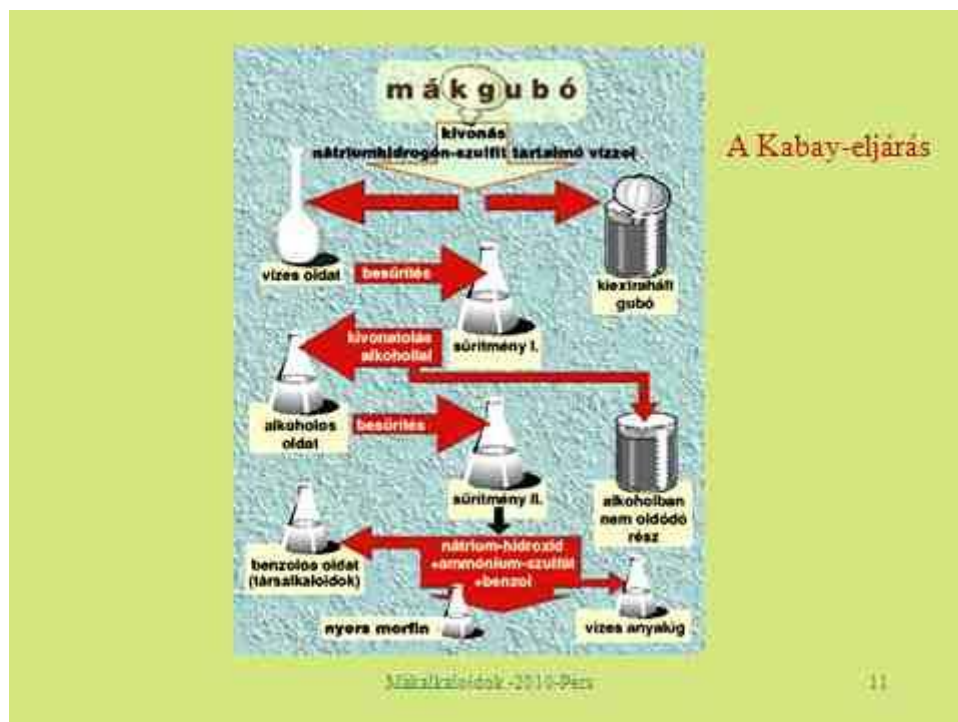
Az idén 88 éves Alkaloida Vegyészeti Gyár Zrt. bejárata

Morfin molekula 3 dimenziós képe

Az ópium fő alkaloidja, a morfin és a társ-alkaloidok

A Kabay-módszer szemléltetése

Az ifjú Kabay János és családja: neje, Kelp Ilona, fia Jánoska és leánya Icke

2. *A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek:*

3. *A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat:*